

ΡΑΜΣΗΣ Β΄ Ο ΜΕΓΑΣ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΕΣ ΕΝΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΤΟΥ 13ου ΑΙΩΝΑ π.Χ.

Το απόγευμα της 26ης Σεπτεμβρίου 1976 η μούμια του Ραμσή Β΄ μεταφέρθηκε αεροπορικά από το Κάιρο στο Παρίσι. Το αεροπλάνο προσγειώθηκε στη στρατιωτική βάση du Bourget-Dugny, λίγο έξω από τη γαλλική πρωτεύουσα, και στο λείψανο του Φαραώ αποδόθηκαν, με τις ομοβροντίες της «Garde Republicaine» και την παρουσία του εκπροσώπου του Γάλλου προέδρου, τιμές αρχηγού κράτους. Η υποδοχή ήταν ανάλογη της προσωπικότητας και του έργου του Αιγύπτιου ηγέτη του 13ου αι. π.Χ., για τον οποίο οι σύγχρονοί του, η μεταγενέστερη παράδοση αλλά και η νεώτερη έρευνα αναφέρονται στον υπερθετικό βαθμό. Ο Ραμσής Β΄ κυβέρνησε 66 χρόνια, μεταξύ του 1279 και του 1213 π.Χ., περισσότερο από κάθε άλλον γνωστό Φαραώ, έφερε σε πέρας ένα μεγαλειώδες οικοδομικό πρόγραμμα σε όλη τη χώρα και εξασφάλισε στην Αίγυπτο μια ασυνήθιστα μακρόχρονη περίοδο ειρήνης και ευημερίας. Δικαιολογημένα οι αιγυπτιολόγοι του περασμένου αιώνα τού έδωσαν την προσωνυμία «Μέγας».

Κεφαλή ενός κολοσσιαίου αγάλματος του Ραμσή από τον Μεγάλο Ναό του Abu Simbel (R.E. Freed, *Ramesse the Great, Memphis 1987*, σελ. 119).

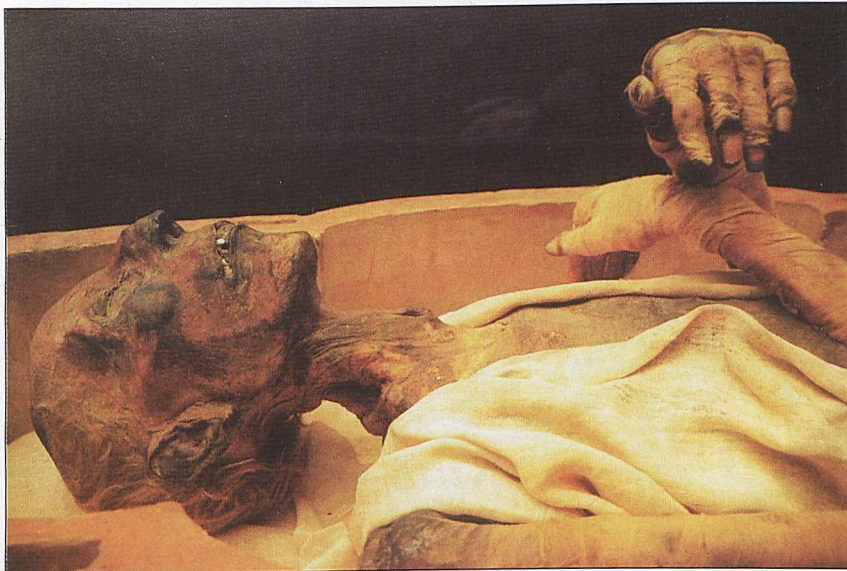

Τ Η μεταφορά της μούμιας του από το Μουσείο του Καΐρου στο Musee de l'Homme στο Παρίσι ήταν αποτέλεσμα των επίμονων προσπαθειών της γαλλικής πλευράς για να υποβληθεί το λείψανο σε λεπτομερείς εξετάσεις. Στην «επιχείρηση Ραμσή Β'», η οποία διήρκεσε μέχρι την άνοιξη του 1977, έλαβαν μέρος 100 επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων. Οι έρευνές τους προσέφεραν ένα πλήθος πληροφοριών για τη σωματική κατάσταση του Φαραώ, καθώς και για την πιθανή αιτία του θανάτου του. Πέθανε σε ηλικία περίπου 90 ετών από φυσικό θάνατο, προφανώς από κάποια μόλυνση του αίματος. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του έπασχε από οδοντικά προβλήματα, αρθρίτιδα και αρτηριοσκλήρωση. Το ανάστημά του έφθανε το 1,73 μ. και είχε κόκκινα μαλλιά, τα οποία όταν άσπρισαν συνήθιζε να βάφει με χέννα. Το έργο και η δράση του Φαραώ ιστορούνται με λεπτομέρεια στα μνημεία τα οποία ο ίδιος ύψωσε στις όχθες του Νείλου από το Δέλτα του ποταμού στον βορρά μέχρι σχεδόν τον Δεύτερο Καταρράκτη στον νότο.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

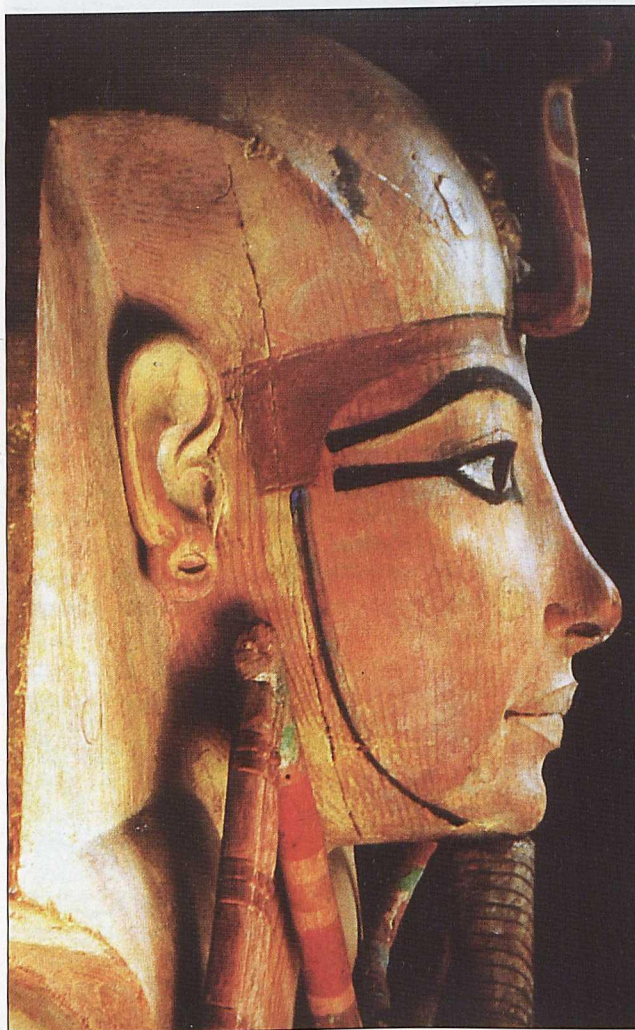
Κατά το τρίτο τέταρτο του 14ου αι. π.Χ. η πιεστή στις αρχέγονες αξίες αιγυπτιακή κοινωνία κλονίστηκε από τη θρησκευτική επανάσταση του Ακενατών. Ο αιρετικός Φαραώ εισήγαγε τη μονοθεϊστική θρησκεία του Θεού Ηλιου Ατών και μετέφερε την πρωτεύουσα του κράτους στην Αμάρνα, μια πόλη την οποία είχε ιδρύσει ο ίδιος σε παρθένο χώρο στη Μέση Αίγυπτο. Ο θάνατός του σήμανε και το τέλος των ριζοσπαστικών του μεταρρυθμίσεων. Στην εποχή η οποία ακολούθησε το αιγυπτιακό κράτος προσπάθησε να σβήσει από τη μνήμη των ανθρώπων τον όνομα του «Παραβάτη» και να επουλώσει τις πληγές του θρησκευτικού και πολιτικού διχασμού. Η «Αποκατάσταση» ξεκίνησε ήδη στα χρόνια της βασιλείας του Τουταγχαμών, ο οποίος ανήλθε ανήλικος στον θρόνο, λίγα χρόνια μετά τον θάνατο του Ακενατών. Οι δύο παραδοσιακές δυνάμεις της αιγυπτιακής κοινωνίας, η φαραωνική εξουσία και το ιερατείο, ήταν εξασθενημένες από την κρίση, γεγονός το οποίο επέτρεψε στον στρατό να αναμειχθεί ενεργά στα πολιτικά πράγματα.

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του αδύναμου Τουταγχαμών, ο στρατηγός Χορεμχέμπ απέκτησε τον τίτλο του «κυβερνήτη» και διαδόχου και μετά τον θάνατο του νεαρού Φαραώ και τη σύντομη βασιλεία του γηραιού Εγε κατόρθωσε να ανέλθει στον θρόνο. Αυτή ήταν η πρώτη πράξη του «στρατιωτικού πραξικοπήματος», το οποίο ολοκληρώθηκε λίγα χρόνια αργότερα, όταν ο Χορεμχέμπ ανακήρυξε τον στρατιωτικό διοικητή Παραμέσσου (Ραμσή Α') αντιβασιλέα, διάδοχο, ανώτατο αρχιερέα και στρατηγό, συγκεντρώνοντας έτσι για πρώτη φορά στην αιγυπτιακή ιστορία την πολιτική, θρησκευτική και στρατιωτική εξουσία στα χέρια ενός και μόνο προσώπου. Ο γιος του Ραμσή Α', Σέθος, ο οποίος είχε γεννηθεί πλέον ως νόμιμος διάδοχος, προ-

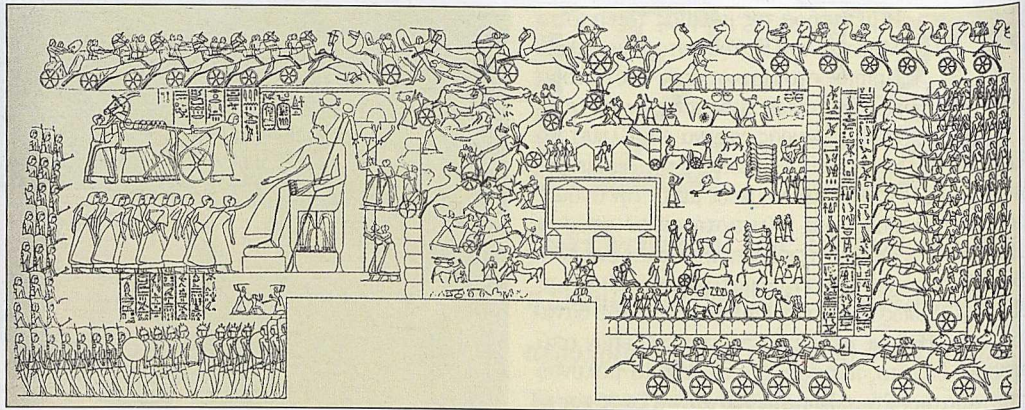
σπάθησε στο διάστημα της βασιλείας του να αποκαταστήσει στο εξωτερικό την αιγυπτιακή αυτοκρατορία και να εξευμενίσει στο εσωτερικό τους οργισμένους θεούς με ένα μεγαλόπρεπο πρόγραμμα κατασκευής ναών σε όλη τη χώρα.

Η μούμια του Ραμσή Β' (R. Schulz - M. Seidel (εξδ.), Agypten, Die Welt der Pharaonen, Koln 1997, εικ. 186).

Λεπτομέρεια του κέδρινου καλύμματος της σαρκοφάγου του Ραμσή Β'. Ο τρόπος απόδοσης των χαρακτηριστικών του προσώπου προδίδει ότι αυτό ανήκε αρχικά σε κάποιον από τους προκατόχους του Ραμσή στον αιγυπτιακό θρόνο, ίσως τον παππού του Ραμσή Α' (R.E. Freed, Ramesses the Great, Memphis 1987, σελ. 198).

Ανάγλυφο της μάχης του Καντές. Στο κέντρο το αιγυπτιακό στρατόπεδο δέχεται αιφνιδιαστική επίθεση από τους Χετταίους, τη στιγμή που στο αριστερό τμήμα της σκηνής ο Ραμσής πληροφορείται την πραγματική θέση του αντιπάλου. Στο δεξιό άκρο εικονίζεται το επίλεκτο αιγυπτιακό σώμα λίγο πριν εμπλακεί στη μάχη (K.A. Kitchen, *Pharaoh Triumphant. The Life and Times of Ramesses II*, Warminster 1982, εικ. 18).

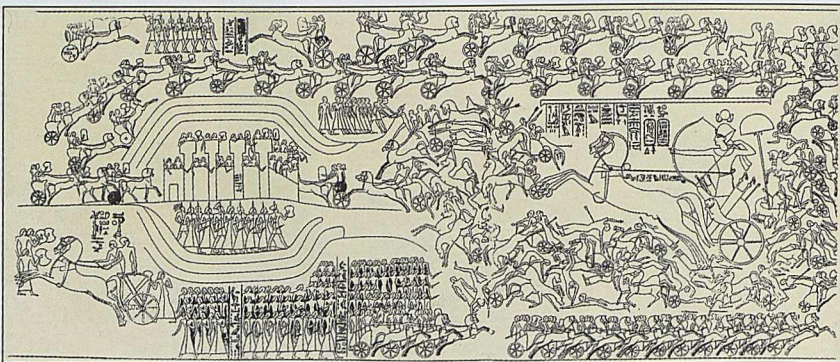

Η ΑΝΟΔΟΣ ΣΤΟΝ ΦΑΡΑΩΝΙΚΟ ΘΡΟΝΟ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ

Όταν ο Σέθος Α' πέθανε το 1279 π.Χ., σε ηλικία 45 ετών, παρέδωσε στον γιο και διάδοχό του Ραμσή Β' ένα αιγυπτιακό βασίλειο, το οποίο απλωνόταν από τη Νουβία στον νότο μέχρι την περιοχή του Λιβάνου στον βορρά. Ο νεαρός Φαραώ ήταν ήδη από μικρή ηλικία τέλεια προετοιμασμένος για το ανώτατο πολιτικό αξίωμα. Σε ηλικία 10 χρόνων είχε ανακηρυχθεί τιμητικά Γενικός Διοικητής του Στρατού, ένας τίτλος ο οποίος μόλις τέσσερα-πέντε χρόνια αργότερα έπαψε να είναι απλά συμβολικός, όταν ο έφηβος Ραμσής συμμετείχε στο πλάι του πατέρα του σε μια μάχη εναντίον Λιβύων επιδρομέων στο Δυτικό Δέλτα. Σε νεαρή επίσης ηλικία ορίστηκε συμβασιλέας. Λίγες μέρες μετά τον θάνατο του Σέθου, την 27η μέρα του τρίτου μήνα του θέρους του 1279 π.Χ., στην πρωτεύουσα του κράτους Μέμφιδα έλαβε χώρα η τελετή ενθρόνισης του νέου Φαραώ. Ο Ραμσής ήταν τότε 25 ετών. Το λαμπρό τελετουργικό τυπικό - το οποίο παραδίδεται με λεπτομέρεια από ανάλογες περιστάσεις - περιελάμβανε και την εκφώνηση του νέου βασιλικού τίτλου του κατόχου του θρόνου, που ακολουθώντας μια πανάρχαια αιγυπτιακή παράδοση αποτελείτο από πέντε ονόματα:

- Ονομα του Ωρου: «Ισχυρός Ταύρος, Αγαπητός από τη Μάατ».
- Ονομα των Δύο Κυριών: «Προστάτης της Αιγύπτου, Αυτός που Κατατροπώνει τους Αλλόφυλους».

Ανάγλυφο της μάχης του Καντές. Ο Ραμσής επιβαίνοντας στο άμα του επιτίθεται στους Χετταίους και τους τρέπει σε φυγή. Στο αριστερό τμήμα της σκηνής εικονίζεται το Καντές ανάμεσα στις όχθες του Ορόντη και του παραποτάμου του (K.A. Kitchen, *Pharaoh Triumphant. The Life and Times of Ramesses II*, Warminster 1982, εικ. 19).

- Ονομα του Χρυσού Ωρου: «Πλούσιος σε Ετη, Μέγας σε Νίκες».

- Ονομα του Βασιλιά της Ανω και Κάτω Αιγύπτου: «Ουζερ-μαατ-ρέ (= Ισχυρός σε Μάατ είναι ο Ρα)».

- Ονομα του Γιου του Ρα: «Ραμσής (= ο Ρα είναι Αυτός που τον Γέννησε), Αγαπητός από τον Αμμωνα».

Οι πρώτες 100 ημέρες εξουσίας κύλησαν για τον νεαρό Φαραώ με τη συμμετοχή σε τελετές και τη διακήρυξη του φιλόδοξου προγράμματός του. Την πρώτη του επίσημη εμφάνιση αποτέλεσε, σύμφωνα με τις πηγές, η συνοδεία του ταριχευμένου λειψάνου του Σέθου στις Θήβες, τον παραδοσιακό τόπο ταφής των Αιγυπτίων βασιλέων μετά τα χρόνια του Τούθμωσι Α'. Η άψογη εκτέλεση του καθήκοντος της ταφής του πατέρα του (όπως είχε κάνει ο θεός Ωρος για τον πατέρα του Οσιρι) νομιμοποιούσε τη διαδοχή, κατοχυρώνοντας το δικαίωμα του νέου Φαραώ στον θρόνο. Η βασιλική πομπή έπλευσε τον Νείλο προς νότο, αντίθετα με το ρεύμα του ποταμού, και αγκυροβόλησε στις Θήβες μετά από δύο εβδομάδες. Η μούμια μεταφέρθηκε στη δυτική όχθη του ποταμού, αγκυρά στον ταφικό ναό του νεκρού βασιλιά και μετά από μια μακρά σειρά τελετουργιών στον μεγαλοπρεπή του τάφο, τον «Οίκο της Αιωνιότητας», όπου ο Σέθος παραδόθηκε τελετουργικά στην κοινότητα των μεγάλων Θεών.

Ο νέος Φαραώ παρέμεινε στις Θήβες για να λάβει μέρος, κατά το σύνηθες τυπικό, σε ένα μεγάλο θρησκευτικό γεγονός, την «Ομορφη Γιορτή της Οπέτ», κατά τη διάρκεια της οποίας τα λατρευτικά αγάλματα της Αμμωνικής Τριάδας (ο θεός Αμμωνας, η σύζυγός του Μουτ και ο γιος του Χονς) «επισκέπτονταν» τον ναό του Λούξορ, ο οποίος βρίσκεται 3 χλμ. νότια. Όταν οι θεοί, μετά την πολήμερη εορτή (διάρκειας 23 ημερών) επέστρεψαν στον χώρο τους στον ναό του Καρνάκ, ο Ραμσής αναχώρησε για την Αβυδο, τον τόπο λατρείας του θεού των Νεκρών Οσιρι, για να προσφέρει θυσία. Εκεί, αντικρίζοντας τη θλιβερή εικόνα των ναών και των τάφων των θεών, οι οποίοι είχαν μείνει ημιτελείς για αιώνες και άρχιζαν ήδη να καταρρέουν, αποφάσισε να τους ανοικοδομήσει. Το κείμενο της προγραμματικής διακήρυξης, το οποίο πα-

ρουσίασε μπροστά στους αξιωματούχους της ακολουθίας του, χαράχθηκε στους τοίχους ενός από τους ναούς της Αβύδου, όπου σώζεται μέχρι σήμερα. Παράλληλα με την ολοκλήρωση του ναού, ο οποίος ήταν αφιερωμένος στον πατέρα του Σέθο, ο Ραμσής έδωσε την εντολή για την ανέγερση ενός δεύτερου ναού για τον εαυτό του.

ΤΟ ΟΡΟΣΗΜΟ: Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΚΑΝΤΕΣ

Το ιστορικό γεγονός το οποίο σημάδεψε την προσωπικότητα του Ραμσή αλλά και καθόρισε σε αποφασιστικό βαθμό τις μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό και το εξωτερικό, συνέβη κατά παράδοξο τρόπο στην αρχή της 66χρονης βασιλείας του. Πέντε χρόνια μετά την άνοδό του στον θρόνο (1275 π.Χ.) οι Αιγύπτιοι συγκρούστηκαν, υπό τις διαταγές του, με τους Χετταίους στο Καντές της νότιας Συρίας, στην περιοχή όπου συναντώντο οι σφαιρικές πολιτικής επιρροής των δύο αντίπαλων αυτοκρατοριών. Κανένα άλλο ιστορικό επεισόδιο της φαραωνικής ιστορίας δεν βρήκε μεγαλύτερη απήχηση στην αιγυπτιακή τέχνη και δεν αποτυπώθηκε ως κείμενο ή εικόνες στους τοίχους αιγυπτιακών ναών συχνότερα από αυτή τη μάχη. Την εξέλιξη και την αινιγματική έκβασή της παραδίδουν κυρίως δύο πηγές: α) το «Ποίημα», ένα λογοτεχνικό κείμενο το οποίο γράφτηκε από έναν ανώνυμο αυλικό ποιητή και σώζεται σε δύο παπύρους και σε αρκετές μνημειώδεις επιγραφές και β) η «Αναφορά», μια μακροσκελέστερη αφήγηση, η οποία συνόδευε τις μνημειώδεις εικονιστικές συνθέσεις με επεισόδια της μάχης σκαλισμένες στους τοίχους αιγυπτιακών ναών.

Μόλις στο 4ο έτος της βασιλείας του ο Ραμσής ηγήθηκε μιας νικηφόρας εκστρατείας στην Παλαιστίνη και τη Συρία και κατόρθωσε να θέσει το βασίλειο της Αμουρού (στην ορεινή περιοχή του Λιβάνου) και πάλι υπό αιγυπτιακό έλεγχο. Ενθαρρυνμένος από την επιτυχία της στρατιωτικής αυτής επιχείρησης, ο νεαρός Φαραώ ξεκίνησε τον επόμενο χρόνο, επικεφαλής 20.000 ανδρών, για να ανακαταλάβει το Καντές, το οποίο είχε περιέλθει στην κυριαρχία των Χετταίων. Σε αυτό το χρονικό σημείο έχει την αφετηρία της και η αιγυπτιακή παράδοση για τη μάχη.

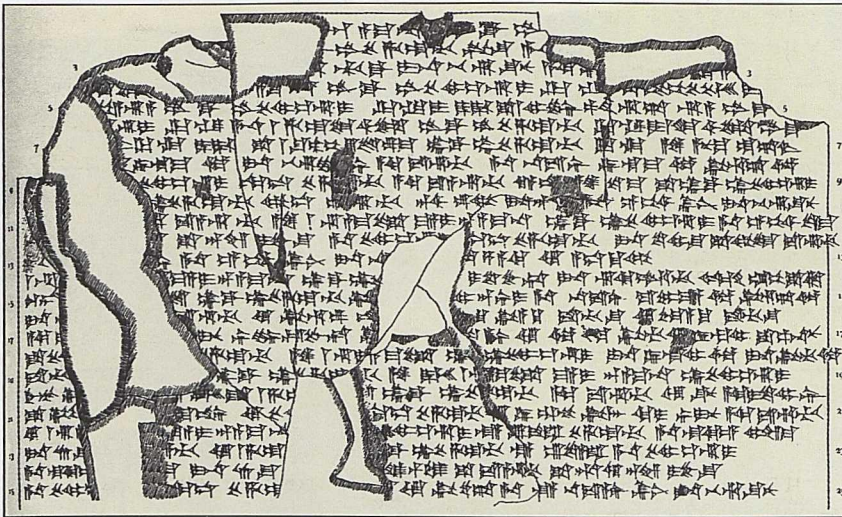
Η πόλη βρισκόταν σε μια στρατηγική θέση, στο κέντρο ενός οροπεδίου μεταξύ των οροσειρών του Λιβάνου και του Αντιλίβανου, πάνω στον κύριο άξονα επικοινωνίας της συροπαλαιστινιακής ενδοχώρας. Το στράτευμα ήταν οργανωμένο σε τέσσερις μεραρχίες, οι οποίες έφεραν τα ονόματα των Αιγυπτιακών θεών Αμμωνα, Ρα, Πταχ και Σεθ. Την εμπροσθοφυλακή αποτελούσε το σώμα των ανιχνευτών. Ακολουθούσε το άρμα του Φαραώ και η σωματοφυλακή του, πίσω τους οι τέσσερις μεραρχίες και τελευταία έρχονταν τα δίτροχα άρματα μάχης με τον πολεμιστή και τον ηνίοχο, ο οποίος στη μάχη ενεργούσε παράλληλα ως ασπιδοφόρος. Η αιγυπτιακή παράδοση σώζει και τα ονόματα των δύο αλό-

γων του βασιλικού άρματος: «Η Νίκη Των Θηβών» και «Ο (θεός) Μουτ Είναι Ευχαριστημένος». Διανύοντας 15-20 χλμ. τη μέρα κατά μήκος της συροπαλαιστινιακής ακτής προς βορρά και κατασκηνώνοντας τη νύκτα οι Αιγύπτιοι έφθασαν μετά από περίπου έναν μήνα σε ένα ύψωμα 25 χλμ. νότια του Καντές. Από εδώ αντίκρισαν για πρώτη φορά την πόλη που απλωνόταν ανάμεσα στις όχθες του Ορόντη και του παραπόταμου του Ελ Μουκαντίγιε. Ο Χετταίος βασιλιάς Μουβατάλι, ο οποίος είχε πληροφορηθεί τις κινήσεις του αιγυπτιακού στρατού, συγκρότησε ένα μεγάλο εκστρατευτικό σώμα από τις 16 υποτελείς επαρχίες του χεττιτικού κράτους και κατευθύνθηκε εναντίον του. Η χεττιτική δύναμη ήταν σχεδόν διπλάσια της αιγυπτιακής, καθώς αποτελείτο από 37.000 άνδρες και 2.500 άρματα.

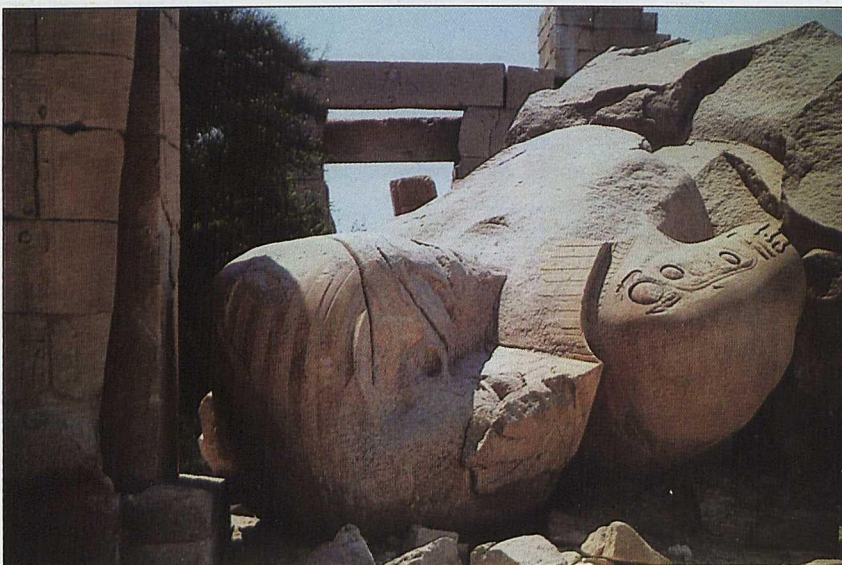
Το πρωινό της μάχης ο Ραμσής, αγνοώντας τις κινήσεις του χεττιτικού στρατού, διάβηκε τον Ορόντη μαζί με τη μεραρχία του Αμμωνα. Το υπόλοιπο στράτευμα έμεινε πίσω, ακολουθώντας τους από μια απόσταση 10 χλμ. Η εμπροσθοφυλακή, κατά το πέρασμα του ποταμού συνέλαβε δύο Βεδουίνους

Ο Ραμσής στη συμβολική σκηνή της κατατρόπωσης των αλλόφυλων εχθρών. Ανάγλυφο από τη Μέμφιδα (R.E. Freed, *Ramesses the Great, Memphis 1987*, σελ. 43).

Το χεττιτικό αντίγραφο της συνθήκης μεταξύ Αιγυπτίων και Χετταίων το οποίο υπογράφηκε το 1259 π.Χ. (K.A. Kitchen, *Pharaoh Triumphant. The Life and Times of Ramesses II*, Warminster 1982, εν. 25).

Το ανώτερο τμήμα του κολοσσιαίου αγάλματος του Ραμσή, στη θέση όπου ζείται σήμερα στην αυλή του «Ραμεσσειόν» (R.E. Freed, *Ramesses the Great, Memphis 1987*, σελ. 114).

της φυλής Σάσου και τους οδήγησε μπροστά στον Ραμσή. Οι δύο Βεδουίνοι, σταλμένοι σκόπιμα από τον Χετταίο βασιλιά για να παραπλανήσουν τον αντίπαλο με ψεύτικες πληροφορίες, διαβεβαίωσαν τον Φαραώ ότι ο χεττιτικός στρατός βρισκόταν στην περιοχή του Αλέππο στη βόρεια Συρία, σε μια απόσταση περίπου 200 χλμ. από το Καντές. Ο Ραμσή πίστεψε τα λόγια τους και διέπραξε ένα μοιραίο στρατηγικό λάθος. Χωρίς να περιμένει το υπόλοιπο τμήμα του στρατού, διέσχισε με την ακολουθία του και τη μεραρχία του Αμμωνα τον παραπόταμο Ελ Μουκαντίγιε και κινήθηκε προς τον βορρά. Την ίδια ώρα ο πάνοπλος χεττιτικός στρατός ήταν κρυμμένος λίγα μόνο χιλιόμετρα ανατολικά του Καντές, περιμένοντας το σύνθημα του Μουβατάλλι για να επιτεθεί.

Το μεσημέρι της ίδιας μέρας ο Ραμσή στρατοπέδευσε ανύποπτος βορειοδυτικά του Καντές. Λίγο αργότερα οδηγήθηκαν μπροστά του δύο Χετταίοι κατάσκοποι που είχαν συλλάβει οι Αιγύπτιοι, οι οποίοι πρόδωσαν τελικά στον Φαραώ την πραγματική θέση του στρατού τους. Αμέσως στάλθηκαν αγγελιοφόροι για να ειδοποιήσουν τις τρεις άλλες αιγυ-

πτιακές μεραρχίες να ενωθούν το ταχύτερο δυνατό με την εμπροσθοφυλακή. Ήταν όμως ήδη αργά. Ο Μουβατάλλι επιλέγοντας την πιο κατάλληλη στιγμή επιτέθηκε στη μεραρχία του Ρα, η οποία μόλις είχε διασχίσει τον Ορόντη σκορπίζοντάς τη στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα. Η θέση του Ραμσή ήταν δραματική. Αυτός, η συνοδεία του και η μεραρχία του Αμμωνα περικυκλώθηκαν από τους επιτιθέμενους Χετταίους και αποκόπηκαν από τις δύο άλλες αιγυπτιακές μεραρχίες, οι οποίες εκείνη τη στιγμή ετοιμάζονταν να διασχίσουν τον Ορόντη, αγνοώντας ότι λίγα χιλιόμετρα βορειότερα η μάχη είχε ήδη αρχίσει. Ο Φαραώ και οι λιγοστοί Αιγύπτιοι στρατιώτες της ακολουθίας του προέβραλαν ηρωική αντίσταση απέναντι στους πολυπληθέστερους Χετταίους, αλλά ήταν βέβαιο ότι δεν θα μπορούσαν να αντέξουν για πολύ.

Σε αυτή ακριβώς τη χρονική στιγμή το αφηγηματικό ύφος των αιγυπτιακών πηγών αλλάζει εντελώς. Η ρεαλιστική περιγραφή των τεκταινόμενων δίνει ξαφνικά τη θέση της στη φανταστική περιγραφή ενός υπερφυσικού φαινομένου. Το τρίτο πρόσωπο του αφηγητή μετατρέπεται σε πρώτο: ο Φαραώ μιλά πλέον σε ευθύ λόγο. Αν εμπιστευθεί κανείς το αιγυπτιακό κείμενο, τότε τη συγκεκριμένη στιγμή της μάχης έγινε ένα θαύμα: στη θέα των επιτιθέμενων Χετταίων ο αιγυπτιακός στρατός τράπηκε σε φυγή, εγκαταλείποντας τον βασιλιά του αβοήθητο. Ο Ραμσή όμως μπροστά στον κίνδυνο μεταμορφώθηκε σε ένα φλογόφορο τέρας, το οποίο ενσωμάτωσε σε μια ενότητα όλες τις πολεμικές θεότητες του αιγυπτιακού πανθέου, και ανάγκασε μόνος ολόκληρη τη χεττιτική δύναμη σε υποχώρηση:

*«Ήμουν σαν τον Ρα, τον Θεό Ήλιο
όταν ανατέλλει το πρωί
και οι ακτίνες μου έκαψαν
τα μέλη των εχθρών».*

Η περιγραφή της τρομερής θεοφάνειας αποτελεί αναμφίβολα μια λογοτεχνική υπερβολή, υποδηλώνει ωστόσο ότι η μάχη είχε μια απρόσμενη τροπή, σωτήρια για τον Φαραώ. Αυτό που πραγματικά συνέβη αποκαλύπτεται στις εικόνες της μάχης και τις σύντομες συνοδευτικές επιγραφές τους. Ενα επίλεκτο σώμα του αιγυπτιακού στρατού, το οποίο είχε αποσπαστεί από το κύριο τμήμα και είχε κινηθεί κατά μήκος της λιβανέζικης ακτής, έφθασε από καθαρή σύμπτωση στο πεδίο της μάχης στην πιο κρίσιμη στιγμή της, γέροντας την πλάστιγγα της μάχης υπέρ των Αιγυπτίων και απελευθερώνοντας τον Φαραώ από τον χεττιτικό κλοιό. Οι Χετταίοι, οι οποίοι δεν ήταν προετοιμασμένοι για τακτική μάχη, αλλά απλώς για μια αιφνιδιαστική επίθεση, υποχώρησαν. Είχε αρχίσει να σκοτεινιάζει όταν ο Ραμσή κατόρθωσε να ανασυντάξει τις μεραρχίες του Αμμωνα και του Ρα και να συνδεθεί με το υπόλοιπο στράτευμα, το οποίο παρέμεινε αμέτοχο λίγα χιλιόμετρα νοτιότερα. Ακόμα και μετά την τυχρή για αυτόν έκβαση της μάχης, ο Φαραώ βρισκόταν σε δεινή στρατηγική θέση. Ο χεττιτικός στρατός ήταν πολυπληθέστερος και ξεκούραστος, καθώς το μεγαλύτερο τμήμα του πεζικού του δεν είχε καν εμπλα-

κεί στη μάχη. Από την άλλη πλευρά δύο αιγυπτιακές μεραρχίες είχαν υποστεί σημαντικές απώλειες. Οι διαπραγματεύσεις των επόμενων ημερών μεταξύ των δύο πλευρών οδήγησαν σε μια προσωρινή ανακωχή, η οποία επέτρεψε στον αιγυπτιακό στρατό την ασφαλή επιστροφή στην πατρίδα. Μετά την οπισθοχώρηση των φαραωνικών στρατευμάτων, το κρατίδιο της Αμουρού, το οποίο τον προηγούμενο χρόνο είχε ανακαταληφθεί από τους Αιγύπτιους, περιήλθε και πάλι στην κυριαρχία των Χετταίων.

Στην Αίγυπτο η μάχη του Καντές γιορτάστηκε ως μεγάλος στρατιωτικός θρίαμβος του Ραμσή. Σήμερα σώζονται τουλάχιστον δέκα παραστάσεις σε διαφορετικούς ναούς στην Αίγυπτο και την υποταγμένη Νουβία, οι οποίες μνημονεύουν το πολεμικό αυτό επεισόδιο με μεγαλόπρεπο τρόπο. Ο αριθμός αυτός θα μπορούσε να ήταν διπλάσιος, αν διατηρούντο ακόμα οι ναοί της Μέμφιδος και της πρωτεύουσας Πιραμέσε στο Δέλτα του Νείλου. Η μάχη απαθανατιζόταν σε δύο κύριους «πίνακες». Στον ένα απεικονιζόταν ο ένθρονος Ραμσής τη στιγμή της αφιρδιαστικής επίθεσης των Χετταίων και στον άλλο ο Φαραώ στο άρμα του να τρέπει σε φυγή τον αντίπαλο. Ο πομπώδης αυτός τρόπος με τον οποίο απαθανατίστηκε η μάχη του Καντές, ήταν χωρίς προηγούμενο στην αιγυπτιακή ιστορία. Το παράδοξο ήταν ότι το συγκεκριμένο γεγονός σίγουρα δεν αποτέλεσε την πιο λαμπρή σελίδα της αιγυπτιακής ιστορίας, το αντίθετο μάλιστα αφού η έκβαση του για την αιγυπτιακή πλευρά ήταν ατυχής. Γιατί άραγε ο Ραμσής θέλησε να προβάλει το συγκεκριμένο πολεμικό επεισόδιο με τόση μεγαλοπρέπεια, αν και είχε να επιδείξει άλλες στρατιωτικές επιτυχίες από τις εκστρατείες του στη Συρία και την Παλαιστίνη; Σύμφωνα με την πιο πειστική ερμηνεία, τα κίνητρα του Φαραώ ήταν θρησκευτικά και πολιτικά. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι ο Ραμσής θεώρησε την ανέλιξη στη σωτηρία του σαν ένα θαύμα του Αμμωνα. Το «Ποίημα» περιλαμβάνει έναν μακροσκελή ύμνο, με τον οποίο ο Φαραώ ευχαριστεί τον θεό για την επέμβασή του. Πέρα από αυτή την επίδειξη προσωπικής ευσέβειας ο Ραμσής επιδίωκε και έναν δεύτερο στόχο. Χρέωσε τη δραματική του εμπειρία και τη συνολική στρατιωτική αποτυχία της επιχείρησης στους αξιωματικούς του. Χωρίς υπεκφυγές δημοσιοποιεί ο Φαραώ την ανικανότητά τους να τον προστατεύσουν: «Τι δειλές που είναι οι καρδιές σας, των αρμάτων μου πολεμιστές! Δεν αξίζει να σας εμπιστευθεί κανείς. Δεν υπάρχει ανάμεσά σας κανείς από όσους ευεργέτησα; Δεν ήσαστε όλοι φτωχά ανθρωπάκια όταν ανέβηκα στον θρόνο;»

Το Ποίημα χαρακτηρίζει τη στάση τους την ώρα του κινδύνου ως το «Μεγάλο Εγκλημα». Η πολιτική σημασία των αναγλύφων της μάχης γίνεται κατανοητή, αν αναλογιστεί κανείς ότι τα περισσότερα από αυτά δημιουργήθηκαν αρκετά χρόνια μετά τη μάχη, σε μια εποχή που ο Ραμσής προσπαθούσε να επιβάλει την ειρηνευτική πολιτική του, η οποία προφανώς έβρισκε αντιδράσεις από την πλευρά του στρατού. Πίσω από τη σκληρή κριτική απέναντι στους αξιωματικούς κρυβόταν κατά πάσα πιθανό

νότητα η πρόθεση του Φαραώ να μειώσει την ισχύ και την επιρροή των στρατιωτικών στα πολιτικά πράγματα, προβάλλοντας όλο και πιο συχνά με όλο και πιο μνημειώδη τρόπο την αποτυχία τους. Αυτή η αποστασιοποίηση του Ραμσή από τη στρατιωτική πτέρυγα, από την οποία καταγόταν και ο ίδιος, αλλά και η σαφής ρήξη σε σχέση με την πολιτική των προκατόχων του, σημάδεψε και το τέλος της στρατιωτικής δικτατορίας, την οποία είχε επιβάλει ορισμένες δεκαετίες νωρίτερα ο Χαρεμχέπ και αποτέλεσε την αρχή μιας μακράς ειρηνικής περιόδου χωρίς προηγούμενο στη φαραωνική ιστορία.

Η ΕΙΡΗΝΗ: Η ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΡΠΟΙ ΤΗΣ

Η υποχώρηση του αιγυπτιακού στρατού μετά τη μάχη του Καντές ενθάρρυνε τις υποτελείς πόλεις της Συρίας και της Παλαιστίνης να απαλλαγούν από τον φαραωνικό ζυγό, επιδιώκοντας πολιτική ανεξαρτησία. Δύο χρόνια αργότερα ο Ραμσής, στο 7ο (ή 8ο) έτος της βασιλείας του, επέστρεψε στη Χαναάν επικεφαλής ενός εμπορευτικού σώματος για να προστατεύσει τα αιγυπτιακά συμφέροντα και να επαναφέρει τις επαναστατημένες πόλεις και πάλι υπό τον έλεγχό του. Αρχικά κυριεύσε την Ασκαλώνα, το σημαντικότερο λιμάνι της νότιας Παλαιστίνης, διέσχισε έπειτα τη Γαλιλαία και πέρασε τον Ιορδάνη εισχωρώντας στο βασίλειο του Μοάβ. Από εκεί προχώρησε προς βορρά στην περιοχή της Δαμασκού και ανακατέλαβε την επαρχία της Ούπε, η οποία μετά τη μάχη του Καντές είχε περιέλθει στα χέρια των Χετταίων. Την εκστρατεία αυτή διαδέχθηκαν άλλες στα επόμενα χρόνια, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την ανακατάληψη των σημαντικότερων κέντρων της Χαναάν, όπως της Τύρου, Σιδώνας, Βηρυττού και Βύβλου, αποκαθιστώντας για μια ακόμα φορά την αιγυπτιακή κυριαρχία στην περιοχή. Στις διαπραγματεύσεις με τους Χετταίους για τον καθορισμό των δύο ζωνών επιρροής στο συροπαλαιστινιακό έδαφος, που επρόκειτο να ακολουθήσουν, η Αίγυπτος είχε και πάλι πλεονεκτική θέση.

Η εποχή της νέας αιγυπτιακής στρατιωτικής δραστηριότητας συνέπεσε με τον θάνατο του Μου-

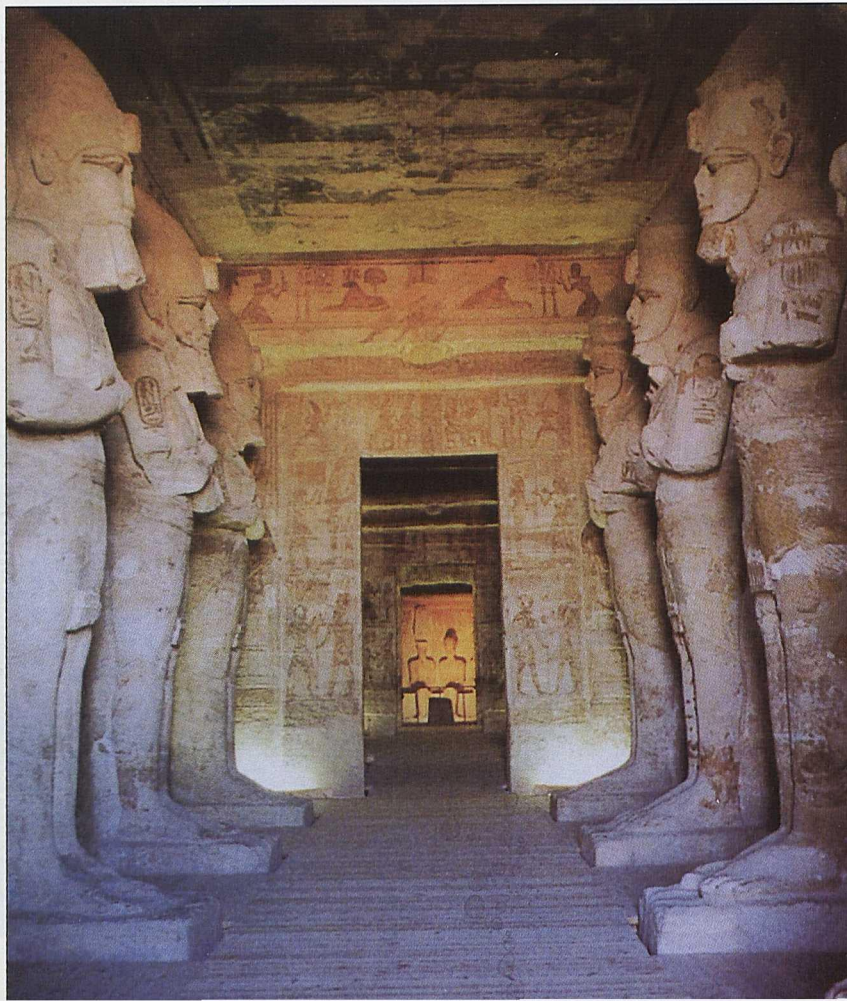
**Το ιστορικό γεγονός
το οποίο σημάδεψε
την προσωπικότητα
του Ραμσή και
καθόρισε σε
αποφασιστικό βαθμό
τις μετέπειτα
πολιτικές εξελίξεις
στο εσωτερικό και
το εξωτερικό, ήταν η
μάχη του Καντές.**

Η «Λεωφόρος των Σφινγών» μπροστά από τον ναό του Καρνάκ (R.E. Freed, *Ramesses the Great, Memphis 1987*, σελ. 61).

**Η πρωτόγνωρη για
την Αίγυπτο
μακροχρόνια
ειρήνη αποτέλεσε
τη βάση για μια
περίοδο μεγάλης
οικονομικής και
πολιτιστικής
ευημερίας.**

*Εσωτερικό του Μεγάλου Ναού
του Abu Simbel: Η Αίθουσα των
Πεσσών και στο βάθος το άδυτο
(R. Schulz, M. Seidel (εκδ.),
Agypten. Die Welt der
Pharaonen (Köln 1997) εικ. 130).*

βατάλλι, ο οποίος βύθισε το χεττιτικό κράτος σε μια βαθιά πολιτική κρίση. Μετά από μια περίοδο εσωτερικών διαμαχών, τον Μουβατάλλι διαδέχθηκε στον θρόνο ο νόθος γιος του Μουρσίλις Γ'. Η βασιλεία του ήταν σύντομη. Το 1264 ανατράπηκε από τον θείο του Χατουσίλλι Γ', αδελφό του Μουβατάλλι, και εξορίστηκε στο κρατίδιο της Νουχάσσε, στη βόρεια Συρία. Λίγο καιρό αργότερα, προ της απειλής μιας δεύτερης εξορίας σε ένα ακόμα πιο απομακρυσμένο μέρος, αναγκάστηκε να ζητήσει πολιτικό άσυλο στην Αίγυπτο. Γύρω στο 18ο έτος της βασιλείας του, δόθηκε στον Ραμσή η ικανοποίηση να υποδεχθεί στην αιγυπτιακή πρωτεύουσα τον γιο του παλιού του αντιπάλου ως πολιτικό πρόσφυγα. Ο Χατουσίλλι Γ' προσπάθησε με μια διπλωματική αποστολή στην Αίγυπτο να πείσει τον Ραμσή να του παραδώσει τον ανηψιό του, χωρίς όμως επιτυχία. Ο Ραμσής, ωστόσο, φαίνεται πως επιχείρησε με αυτή την ευκαιρία να εξομαλύνει τις σχέσεις των δύο κρατών. Ο καιρός ήταν κατάλληλος, καθώς οι Χετταίοι απειλούντο άμεσα από τις επεκτατικές τάσεις των Ασσυρίων και είχαν ανάγκη όχι από ένα νέο μέτωπο πολέμου, αλλά αντίθετα από έναν ισχυρό σύμμαχο. Το αποτέλεσμα ήταν, μετά από επίπονες διαπραγματεύσεις και τα συχνά ταξίδια πολλών διπλωματικών αντιπροσώπων, η υπογραφή μιας συνθήκης μεταξύ Ραμσή Β' και Χατουσίλλι Γ' στο 21ο έτος βασιλείας του Φαραώ (1259 π.Χ.), η πρώτη του είδους της μεταξύ δύο υπερδυνάμεων στην ιστορία. Το πρωτότυπο κείμενο σώθηκε μέχρι

τις μέρες μας στην αιγυπτιακή και χεττιτική του εκδοχή, στον ναό του Καρνάκ και σε δύο πήλινες πινακίδες στη χεττιτική πρωτεύουσα Χαττούσα (κοιτά στην Αγκυρα) αντίστοιχα. Η συνθήκη περιελάμβανε ένα σύμφωνο ειρήνης και συμμαχίας σε περίπτωση επίθεσης μιας τρίτης δύναμης. Αναγνώρισε τα ισχύοντα σύνορα των δύο κρατών και καθόριζε με λεπτομέρεια την τύχη των πολιτικών προσφύγων, προβλέποντας την παράδοσή τους. Διατηρούσε, τέλος, την ισχύ της και μετά τον θάνατο κάποιου από τους δύο βασιλείς και έπρεπε να γίνει σεβαστή και από τους διαδόχους τους.

Στα χρόνια που ακολούθησαν την υπογραφή της συνθήκης, οι συχνές διπλωματικές επαφές των δύο βασιλικών αυλών συνέβαλαν στην εδραίωση της ειρήνης. Ο Ραμσής και ο Χατουσίλλι, αλλά και τα μέλη των δύο βασιλικών οικογενειών, αντήλλασαν σε τακτά χρονικά διαστήματα επιστολές, οι οποίες συνοδεύονταν κατά το καθιερωμένο τυπικό από πολύτιμα δώρα. Πολλές από αυτές τις επιστολές, γραμμένες στα βαβυλωνιακά - τη γλώσσα της διπλωματίας εκείνης της εποχής - ήλθαν στο φως στη Χαττούσα. Η σχέση φιλίας μεταξύ των δύο κρατών επισφραγίστηκε από τον δυναστικό γάμο του Ραμσή με την πρωτότοκη κόρη του Χατουσίλλι, Σαουσκάνου. Μετά από τις ανταλλαγές πολλών επιστολών για τη διευθέτηση των λεπτομερειών του γάμου, η Σαουσκάνου ταξίδεψε από τη Χαττούσα στην Αίγυπτο, συνοδευόμενη από την προίκα της: χρυσό, ασήμι και χαλκό, υπηρετές, άλογα, βόδια και πρόβατα. Παρά τις αιγυπτιακές παραστάσεις, οι οποίες υποδηλώνουν ότι ο Χατουσίλλι συνόδευσε την κόρη του στην αιγυπτιακή αυλή, είναι βέβαιο από τη διπλωματική αλληλογραφία του αρχείου της χεττιτικής πρωτεύουσας ότι οι δύο βασιλείς δεν αντίκρισαν ποτέ ο ένας τον άλλο. Ο Χατουσίλλι είχε αρνηθεί ευγενικά αργότερα μια πρόσκληση του Ραμσή να επισκεφθεί την αιγυπτιακή πρωτεύουσα. Ακόμα και όταν ο Φαραώ του πρότεινε να συναντηθούν εκτός αιγυπτιακού εδάφους στη Χαναάν, ο Χατουσίλλι επικαλέστηκε προβλήματα υγείας για να αρνηθεί και πάλι. Εστειλε όμως ως αντιπρόσωπό του στην Αίγυπτο τον γιο του Χισίμι-Σάρμα, ο οποίος έμελλε μετά τον θάνατο του Χατουσίλλι να τον διαδεχθεί στον θρόνο ως Τουτχαλίγια Δ'. Αργότερα ο Ραμσής παντρεύτηκε και μια δεύτερη πριγκίπισσα. Για τον γάμο αυτό ωστόσο σώζονται ελάχιστα πληροφορίες.

Η πρωτόγνωρη για την Αίγυπτο μακροχρόνια ειρήνη αποτέλεσε τη βάση για μια περίοδο μεγάλης οικονομικής και πολιτιστικής ευημερίας. Ο Ραμσής είχε πλέον τη δυνατότητα να ασχοληθεί απερίσπαστος από εξωτερικά προβλήματα με τις εσωτερικές υποθέσεις, πραγματώνοντας το πιο φιλόδοξο και μεγαλόπρεπο οικοδομικό πρόγραμμα στην αιγυπτιακή ιστορία. Σε συνδυασμό με την άψογη διοικητική οργάνωση της χώρας αλλά και τη σταθερότητα της στάθμης του Νείλου, που εξασφάλισε για πολλά συνεχή χρόνια πλούσια σοδειά, η φαραωνική Αίγυπτος βίωσε την εποχή του Ραμσή Β' τον δικό της «χρυσό αιώνα».

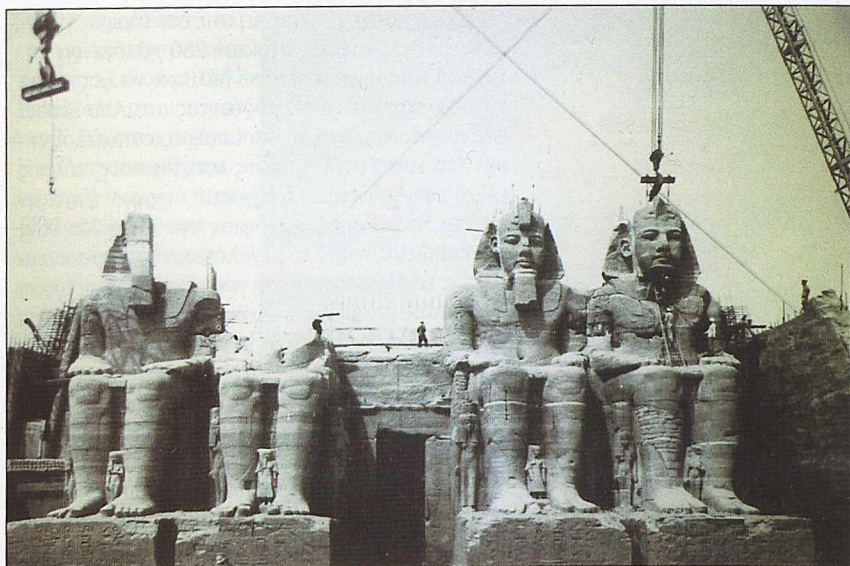
Η ΑΥΤΟΠΡΟΒΟΛΗ ΚΑΙ ΘΕΟΠΟΙΗΣΗ

Με την οικοδόμηση ναών και τη λάξευση γλυπτών σε κολοσσιαίο μέγεθος ο Ραμσής επέλεξε τον αποτελεσματικότερο τρόπο για να επισκιάσει τα μνημεία των προγόνων του. Κανένας άλλος Φαραώ δεν ίδρυσε περισσότερους και μνημειωδέστερους ναούς πριν ή μετά τα χρόνια της βασιλείας του. Σε 15 τουλάχιστον αιγυπτιακά κέντρα σώζονται οικοδομήματα του Φαραώ, στην υποτελή Νουβία είναι γνωστοί επτά ναοί, ενώ τέλος στη Γάζα της Παλαιστίνης διατηρούνται τμήματα μιας ακόμα μνημειώδους κατασκευής τα οποία φέρει το όνομά του.

Στον τόπο της καταγωγής του, στο ανατολικό Δέλτα, κοντά στα βορειοανατολικά σύνορα του αιγυπτιακού κράτους και δίπλα στην παλιά πρωτεύουσα των Υκώς Αβαρι ίδρυσε την πόλη Πιραμέσσε («Ο Οίκος του Ραμσή»), η οποία από τον 10ο χρόνο βασιλείας του αποτέλεσε τη νέα πρωτεύουσα του κράτους. Η Πιραμέσσε, η οποία περιέβαλε μέσα στα όριά της και την Αβαρι, απλωνόταν σε μια έκταση 10 τετρ. χλμ. Το κέντρο της καταλαμβάνονταν από το τεράστιο ανακτορικό συγκρότημα του Ραμσή, το οποίο έφερε το όνομα «Μεγάλο σε Νίκες». Ανατολικά του βρισκόνταν οι στρατώνες της πόλης, δυτικά του οι επαύλεις των ανώτατων αξιωματούχων και των πριγκιπίων. Η Πιραμέσσε διέθετε επίσης ένα μεγάλο λιμάνι από όπου ξεκινούσαν πλοία προς όλες τις κατευθύνσεις, τεχνητές λίμνες, ναούς και τις έδρες των σημαντικότερων διοικητικών οργάνισμών του φαραωνικού κράτους. Ο Ραμσής κόσμησε την πόλη με έναν μεγάλο αριθμό κολοσσιαίων αγαλμάτων του. Καθώς η παραγωγή νέων γλυπτών αδυνατούσε να ικανοποιήσει τις ανάγκες του φιλόδοξου προγράμματός του, ο Φαραώ κατέφυγε σε μια συνηθισμένη πρακτική. Από διάφορα μέρη της αιγυπτιακής επικράτειας μεταφέρθηκαν στην Πιραμέσσε αγάλματα παλαιότερων Φαραώ του Μέσου και Νέου Βασιλείου, πάνω στα οποία έδωσε την εντολή να χαραχθεί το όνομά του.

Τον καταλληλότερο χώρο αυτοπροβολής ωστόσο προσέφερε η θρησκεία. Ο Ραμσής ανέθεσε σε ολόκληρη τη χώρα, αλλά και έξω από τα σύνορά της, στην Παλαιστίνη και τη Νουβία, την οικοδόμηση ναών οι οποίοι διακρίνονταν κυρίως για τις μνημειώδεις διαστάσεις τους. Στα αφιερωμένα σε διάφορες θεότητες ιερά «προπαγανδιζόταν» με σαφή τρόπο η ένδοξη δράση, ευσέβεια και γενναιοδωρία του Φαραώ. Από αυτά σώζεται σήμερα ένα μικρό μόνο μέρος, το οποίο είναι όμως ενδεικτικό για να συλλάβει κανείς τις διαστάσεις αυτού του, ακόμα και για την Αίγυπτο, πρωτόγνωρου οικοδομικού προγράμματος.

Στις Θήβες θεμελίωσε δύο ταφικούς ναούς, έναν για τον πατέρα του Σέθο Α' και έναν για τον εαυτό του, το «Ραμεσσειό». Ένα γιγαντιαίο καθιστό άγαλμα του Φαραώ, ύψους 20 μ. και βάρους 1.000 τόννων, ήταν το μεγαλύτερο γλυπτό το οποίο λαξεύτηκε ποτέ στην Αίγυπτο. Δέσποζε στον χώρο της αυλής του «Ραμεσσειού» και σήμερα βρίσκεται στην

*Η τοποθέτηση των τεσσάρων κολοσσιαίων αγαλμάτων του Μεγάλου Ναού του Abu Simbel στη νέα τους θέση (R.E. Freed, *Ramesses the Great, Memphis 1987*, σελ. 116).*

ίδα θέση, σπασμένο σε πολλά κομμάτια. Ο Ραμσής ήταν αναμενόμενο να αφήσει τα ίχνη του στο γιγαντιαίο ναϊκό συγκρότημα του Καρνάκ, ένα από τα εθνικά ιερά της Αιγύπτου, το οποίο βρισκόταν σε χρήση για περίπου 2.000 χρόνια και στην τελική του φάση απλωνόταν σε μια έκταση 24 εκταρίων, περιλαμβάνοντας 20 ιερά αφιερωμένα σε διαφορετικές θεότητες. Ο Φαραώ ολοκλήρωσε εδώ μια υπόστυλη αίθουσα κολοσσιαίων διαστάσεων, την οποία είχε ξεκινήσει στα χρόνια της βασιλείας του πατέρα του, μη διστάζοντας να της δώσει το δικό του όνομα. Αποτελείτο από ένα «δάσος» κιόνων, 134 συνολικά, το ύψος των οποίων έφθανε τα 24,5 μ. Τους εξωτερικούς τοίχους του ναϊκού συγκροτήματος, το «δημόσιο» δηλαδή και από όλους ορατό τμήμα του ιερού, διακόσμησε με ανάγλυφα της πολεμικής του δράσης (κεντρική θέση κατείχε εδώ η μάχη του Καντές) και με ένα μνημειώδες αντίγραφο της ειρηνευτικής συνθήκης με τους Χετταίους. Στην ανατολική πλευρά του ναού του Αμμωνα στο ίδιο συγκρότημα οικοδόμησε έναν πυλώνα ο οποίος πλαισιωνόταν από δύο κολοσσιαία αγάλματά του.

Στην κοντινή όχθη του Νείλου κατασκεύασε ένα νέο λιμάνι το οποίο συνδέθηκε με τον ναό του Καρνάκ μέσω μιας μεγαλόπρεπης «λεωφόρου», τις πλευρές της οποίας κοσμούσαν 120 αγάλματα κριοκέφαλων σφιγγών που κρατούσαν στα μπροστινά τους πόδια ένα μικρό άγαλμα του Φαραώ. Στον μόλις τρία χλμ. νότια κείμενο ναό του Αμμωνα στο Λούξορ οικοδόμησε μια περίστυλη αυλή και έναν πυλώνα, οι τοίχοι του οποίου ήταν διακοσμημένοι με ανάγλυφα και κείμενα αφιερωμένα και πάλι στη μάχη του Καντές. Στην είσοδο του ναού τοποθετήθηκαν δύο οβελίσκοι και έξι κολοσσιαία αγάλματα του Φαραώ. Ο ένας οβελίσκος βρίσκεται ακόμα στη θέση του, ο δεύτερος μεταφέρθηκε τη δεκαετία του 1830 στο Παρίσι και κοσμεί σήμερα την Place de la Concorde. Το όνομα του Ραμσή φέρουν 33 ακόμα οβελίσκοι, οι περισσότεροι από τους οποίους βρίσκονται συγκεντρωμένοι στη μετέπειτα πρωτεύουσα του αιγυπτιακού κράτους Τάνιδα.

**Κανένας άλλος
Φαραώ δεν ίδρυσε
περισσότερους και
μνημειωδέστερους
ναούς, όπως ο
Ραμσής Β'.**

Στη δυτική όχθη του Νείλου, στο έδαφος της υποταγμένης Νουβίας, περίπου 280 χιλιόμετρα νότια του Ασσουάν, ο Φαραώ βάλθηκε να ξεπεράσει τον ίδιο του τον εαυτό, ιδρύοντας στο Abu Simbel δύο μνημειώδη ιερά, τα οποία σήμερα αποτελούν έναν από τους βασικότερους τουριστικούς πόλους έλξης της Αιγύπτου. Οι εργασίες άρχισαν ήδη πριν από το 5ο και ολοκληρώθηκαν στο 23ο ή 24ο έτος της βασιλείας του. Στο μεγαλύτερο διάστημα κατασκευής των δύο ναών με τη γενική ευθύνη του έργου ήταν επιφορτισμένος ο Χεκανάχτ, ο αντιβασιλέας της Νουβίας. Λίγο καιρό μετά τα εγκαίνια οι δύο ναοί υπέστησαν σοβαρές καταστροφές από ένα σεισμό, οι οποίες όμως αποκαταστάθηκαν από τους Αιγύπτιους αρχιτέκτονες με αξιοθαύμαστο τρόπο. Οι δύο ναοί σκαλίστηκαν εξ ολοκλήρου στον βράχο. Τη μεγαλοπρεπή είσοδο του Μεγάλου Ναού κοσμούν τέσσερα κολοσσιαία αγάλματα του ένθρονου Ραμσή ύψους 22 μ. Στα πόδια τους διακρίνονται σε πολύ μικρότερο μέγεθος τα αγάλματα μελών της βασιλικής οικογένειας. Τους τοίχους κοσμούσαν ανάγλυφες παραστάσεις με κυρίαρχο θέμα πολεμικές σκηνές με τη συμμετοχή του Ραμσή, ανάμεσα στις οποίες φυσικά ήταν και η μάχη του Καντές. Ο ευθύγραμμος άξονας του μνημείου κατέληγε σε μια απόσταση 63 μ. από την είσοδο στο άδυτο. Στον τοίχο του, την εσωτερική δηλαδή απόληξη του ναού, σκαλίστηκαν στον βράχο τα τέσσερα αγάλματα των θεών στους οποίους ήταν αφιερωμένος ο ναός: ο Πταχ, ο Αμμωνας, ο θεοποιημένος Ραμσής και ο Ρα. Η είσοδος του ναού ανοιγόταν στα ανατολικά επιτρέποντας στις ακτίνες του πρωινού ήλιου να εισχωρούν δύο φορές τον χρόνο (τον Φεβρουάριο και τον Οκτώβριο) μέχρι το άδυτο, λούζοντας με ένα υποβλητικό φως τα τέσσερα αγάλματα. Κοντά στον Μεγάλο Ναό ιδρύθηκε και ένας μικρότερος με την ίδια τεχνική και τον ίδιο προσανατολισμό, αφιερωμένος στη θεά Αθώρ και τη Μεγάλη Βασιλική Σύζυγο Νεφερτάρι. Την είσοδο πλαισιώνουν συνολικά έξι κολοσσιαία αγάλματα του Ραμσή και της Νεφερτάρι, η οποία απεικονίζεται ως Αθώρ, ύψους 10 μ. Στα πόδια των αγαλμάτων αυτών σκαλίστηκαν σε μικρότερο μέγεθος οι μορφές των βασιλικών τέκνων.

Η θρησκευτική σημασία του Μεγάλου Ναού, που θεοποιούσε τον Ραμσή, είναι ανάλογη με την αρχιτεκτονική του μεγαλοπρέπεια. Για πρώτη φορά στην αιγυπτιακή ιστορία τόλμησε ένας Φαραώ να τοποθετήσει το είδωλό του μεταξύ των ειδώλων των θεών στο άδυτο του ναού, απαιτώντας έτσι εν ζωή την απόδοση λατρείας στο πρόσωπό του. Ο Φαραώ αποτελούσε μεν κατά την παραδοσιακή αιγυπτιακή αντίληψη την ενσάρκωση του θεού Ωρου και λειτουργούσε ως ενδιάμεσος σύνδεσμος μεταξύ θεού και ανθρώπων, δεν μπορούσε ωστόσο να θεωρηθεί ως θεός στην επίγεια ζωή του. Δεν είναι τυχαίο ότι η θεοποίηση του Ραμσή έλαβε χώρα στην υποταγμένη Νουβία, έξω από τα σύνορα της αιγυπτιακής επικράτειας. Στην ίδια την Αίγυπτο ο Ραμσής, γνωρίζοντας πως μια ανάλογη πράξη θα αποτελούσε ιεροσυλία και θα προκαλούσε την έντονη

αντίδραση του ιερατείου, προσπάθησε με έναν έμμεσο τρόπο να εξισωθεί με τους θεούς. Στην 6η δεκαετία της βασιλείας του συνέδεσε το πρόσωπό του με τον θεό Ηλιο Ρα, προσθέτοντας στον τίτλο του τα επίθετα «Θεός, Κυβερνήτης της Ηλιούπολης» και παίρνοντας τον ρόλο της «Μεγάλης Ψυχής του Οριζώντιου Ωρου».

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ηδη πριν από την άνοδό του στον θρόνο ο Ραμσής διέθετε ως συμβασιλέας έναν «βασιλικό οίκο» και πρέπει να ήταν πατέρας 20-30 παιδιών από τις επίσημες συζύγους του και από τις γυναίκες του χαρμεμού. Από τις πηγές προκύπτει ότι απέκτησε συνολικά 45 γιους και 40 κόρες. Πολλά από τα παιδιά του πέθαναν πριν από τον υπερήλικα πατέρα τους. Θάβονταν σε έναν κοινό μεγαλόπρεπο τάφο στην Κοιλιάδα των Βασιλέων στις Θήβες. Μεταξύ των Μεγάλων Βασιλικών Συζύγων η πιο σημαντική ήταν αναμφίβολα η Νεφερτάρι, όπως προκύπτει από τις συχνότερες απεικονίσεις της στα δημόσια μνημεία. Την ξεχωριστή θέση στη φαραωνική αυλή βεβαιώνει και η αλληλογραφία της με μέλη της χεττιτικής βασιλικής οικογένειας. Ο τάφος της είναι το ομορφότερο μνημείο που κατασκευάστηκε ποτέ στην Κοιλιάδα των Βασιλισσών στις Δυτικές Θήβες.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ

Στο 30ο έτος της βασιλείας του ο Ραμσής γιόρτασε για πρώτη φορά το Σεντ, μια παραδοσιακή τελετή η οποία αποσκοπούσε στην τελετουργική ανανέωση των φυσικών και μαγικών δυνάμεων του Φαραώ. Από τότε γιόρταζε τακτικά ένα Σεντ κάθε τρία χρόνια. Μετά τη 10η φορά το Σεντ λάμβανε χώρα κάθε δεύτερο χρόνο, καθώς η κατάσταση της υγείας του γηραιού βασιλιά φαίνεται πως επιδεινωνόταν συνεχώς. Μετά από 66 χρόνια και 2 μήνες στον αιγυπτιακό θρόνο ο Ραμσής πέθανε, σε ηλικία περίπου 90 χρόνων. Τον διαδέχθηκε ο μεγαλύτερος εν ζωή γιος του, ο 13ος στη σειρά, καθώς οι προηγούμενοι 12 είχαν πεθάνει πριν από τον πατέρα τους. Ο Μερνεπτάχ, ο οποίος εκείνη τη χρονική στιγμή ήταν μάλλον πάνω από 60 χρόνων, έζησε 10 μόνο χρόνια ως Φαραώ. Οι διάδοχοί του υπήρξαν αδύναμοι ηγέτες οι οποίοι βασιλεύαν σε μια εποχή που συγκλονιζόταν από το τέλος των μεγάλων πολιτισμών στην Ανατολική Μεσόγειο και τις μετακινήσεις των «Λαών της Θάλασσας», και οδήγησαν το φαραωνικό κράτος στην παρακμή.

Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ: Ο ΡΑΜΣΗΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

Ο Ραμσής Β' σημάδεψε βαθιά την εποχή του και υπήρξε λαμπρό πρότυπο για τους διαδόχους του. Εννέα από τους Φαραώ της 19ης Δυναστείας πήραν το όνομά του. Η μνήμη του διατηρήθηκε ζωντανή και στους επόμενους αιώνες (11ος-8ος αι. π.Χ.),

**Στη νεώτερη εποχή
το πρόσωπο του
Ραμσή αποτέλεσε το
πιο αγαπητό θέμα
μεταξύ
καλλιτεχνικών
έργων τα οποία
αντλούν την
έμπνευσή τους από
τη φαραωνική
ιστορία.**

καθώς το «Ραμσής» ήταν συχνότατο όνομα μεταξύ πριγκίπων και αξιωματούχων. Περίπου 1.000 χρόνια μετά τον θάνατό του λατρευόταν ακόμα στον ναό του στην Αβυδο αλλά και στη Μέμφιδα. Ο γάμος του με τη Χετταία πριγκίπισσα και οι εκστρατείες του στη Συροπαλαιστίνη παραδίδονται στη «θεογονία» του θεού Χονς στις Θήβες στο 300 π.Χ. Το όνομα του Φαραώ απαντά και στην Παλαιά Διαθήκη ως όνομα και τοπωνύμιο («η χώρα του Ραμσή»). Οι προσπάθειες ταύτισης του Ραμσή Β' με τον Φαραώ της βιβλικής Εξόδου είναι συχνές, το συγκριμένο γεγονός ωστόσο τοποθετείται από τη νεώτερη έρευνα σε ένα σαφώς προωμότερο χρονικό σημείο της αιγυπτιακής ιστορίας. Στην αρχαία ελληνική και λατινική γραμματεία σώζονται θολές αναμνήσεις ή πληροφορίες από τη βασιλεία του ή από τα μνημεία τα οποία ήταν συνδεδεμένα με το πρόσωπό του. Το «Ραμσής» παραδίδεται παραφρασμένο στους Ηρόδοτο, Διόδωρο Σικελιώτη, Εκαταίο των Αβδήρων, Πλίνιο και Τάκιτο.

Ακόμα και στη νεώτερη εποχή το πρόσωπο και η δράση του Ραμσή αποτέλεσαν και συνεχίζουν να αποτελούν το πιο αγαπητό θέμα μεταξύ καλλιτεχνικών έργων τα οποία αντλούν την έμπνευσή τους από τη φαραωνική ιστορία. Ενα χαρακτηριστικό παράδειγμα από τον χώρο της λογοτεχνίας αποτελεί το σονέτο «Ozymandias» (αρχαία ελληνική παράφραση του ονόματος του θρόνου του Ραμσή Ουζέο-μάατ-ρε) του Percy Bysshe Shelley το οποίο γράφτηκε το 1817. Οι εκστρατείες του Φαραώ ενέπνευσαν επίσης ένα τμήμα της όπερας «Aida» του Verdi, η υπόθεση της οποίας γράφτηκε από τον Γάλλο αιγυπτιολόγο Mariette. Στην κινηματογραφική τέχνη τέλος ο Ραμσής παρουσιάζεται στην επική ταινία του Cecil B. de Mille «Δέκα Εντολές» ως ο καταπιεστής Φαραώ της εποχής της Εξόδου.

Το ενδιαφέρον για το πρόσωπό του αναγεννήθηκε στη δεκαετία του '60 κατά τη διάσωση των ναών του Abu Simbel. Με την κατασκευή του φράγματος Νάσερ στο Ασσουάν και μπροστά στον κίνδυνο να βυθιστούν τα δύο κολοσσιαία οικοδομήματα για πάντα κάτω από το νερό, αποφασίστηκε η μεταφορά τους σε ένα ψηλότερο σημείο. Σε μια μοναδική στο είδος επιχείρηση υπό την αιγίδα της UNESCO μεταξύ του 1964 και 1968 οι δύο ναοί «μετακινήθηκαν» 64 μ. ψηλότερα και 180 μ. βαθύτερα στο εσωτερικό της ερήμου, όπου βρίσκονται σήμερα.

ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΤΗΣ ΜΟΥΜΙΑΣ

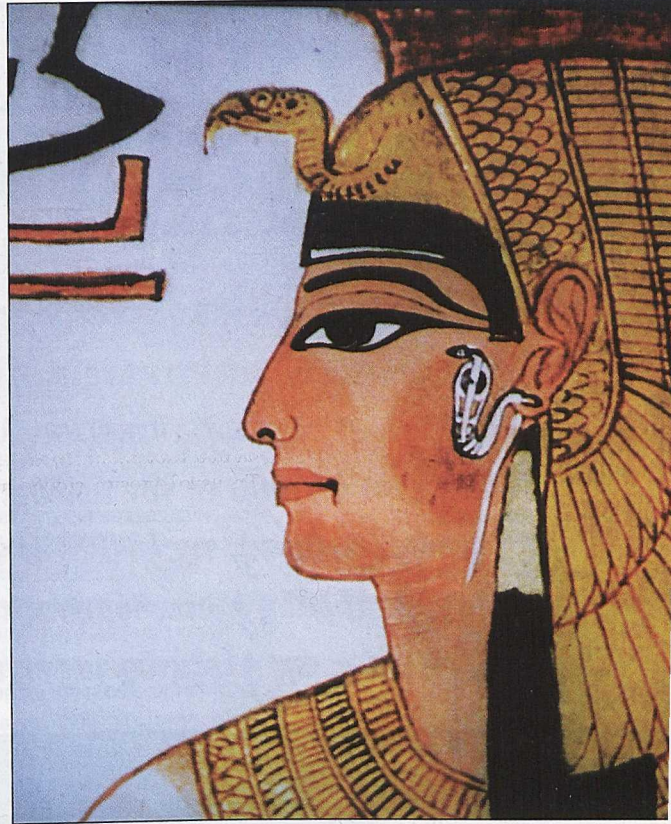
Ο μεγαλύτερος τάφος του Ραμσή στην Κοιλιά των Βασιλέων στις Δυτικές Θήβες δεν αποτέλεσε την «τελευταία κατοικία» του Φαραώ. Στο 24ο έτος βασιλείας του Ραμσή ΙΑ' (γύρω στο 1075 π.Χ.), με εντολή του Ανώτατου Ιερέα του Αμμωνα Χεριχόρ, η μούμια του Ραμσή Β' μαζί με τα λείψανα άλλων Φαραώ μεταφέρθηκε στον τάφο του Σέθου Α' για να προστατευθεί από τη δράση των τυμβωρύχων. Περίπου έναν αιώνα αργότερα, το 10ο έτος της βασιλείας του Σιαμούν (γύρω στο 969 π.Χ.) για τον ίδιο ακριβώς λόγο τοποθετήθηκε μαζί με άλλες 40

βασιλικές μούμιες σε ένα νέο καταφύγιο νότια της Κοιλιάδας των Βασιλέων, στον τάφο της βασίλισσας Ινχάπι. Η κρύπτη αυτή ανακαλύφθηκε γύρω στο 1870 από μια οικογένεια ντόπιων τυμβωρύχων και μια δεκαετία αργότερα με περιπετειώδη τρόπο έγινε τελικά γνωστή και στους αρχαιολόγους. Όταν το 1881 οι μούμιες των Αιγύπτων Φαραώ μεταφέρθηκαν από τις Θήβες στο Κάιρο με ένα ποταμόπλοιο, ο ντόπιος πληθυσμός συνωστίσθηκε στις όχθες του ποταμού - οι άνδρες πυροβολώντας στον αέρα και οι γυναίκες τραγουδώντας παραδοσιακά μοιρολόγια - για να αποδώσει έναν ύστατο φόρο τιμής στους νεκρούς βασιλιάδες του.

Πριν από την οριστική ανάπαισή τους σε έναν χώρο του Αρχαιολογικού Μουσείου του Καΐρου η μούμια του Ραμσή προετοιμάστηκε στο 1976 για ένα ακόμα, τελευταίο ταξίδι με προορισμό το Παρίσι. Τη θέση της καλυμμένης με ιερογλυφικές μαγικές ρήσεις βασιλικής σαρκοφάγου, η οποία είχε δεχθεί το 1213 π.Χ. το σώμα του ενδοξότερου των Φαραώ, πήρε εδώ ένα απλό ξύλινο φέρετρο, στην πάνω και κάτω πλευρά του οποίου είχαν αναγραφεί δύο μόνο λέξεις στα γαλλικά: haut (πάνω) και bas (κάτω).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (1) Assmann J.: *KRIEG UND FRIEDEN IM ALTEN AEGYPTEN: RAMSES II UND DIE SCHLACHT VON KADESCH*, *Mannheimer Forum* 83/84, 1983, 175-231.
- (2) Assmann J.: *AGYPTEN. EINE SINNGESCHICHTE* (München/Wien 1996) 278-301.
- (3) Balout L., Roubet C.: *LA MOMIE DE RAMSES II* (Paris 1985).
- (4) Cimmino F.: *RAMSESSE II IL GRANDE (MAILAND 1984)*
- (5) Freed R.E.: *RAMSESSE THE GREAT (Memphis 1987)*.
- (6) Goedicke H.: *PERSPECTIVES ON THE BATTLE OF KADESH* (Baltimore 1985).
- (7) Kitchen K.A.: *PHARAOH TRIUMPHANT. THE LIFE AND TIMES OF RAMSESSE II* (Warminster 1982).
- (8) Schneider T.: *LEXIKON DER PHARAONEN* (München 1996), 354-362.
- (9) Schlogl H.A.: *RAMSES II (Hamburg 1997)*.

Η Μεγάλη Βασιλική Σύζυγος Νεφερτίτι. Τοιχογραφία από τον τάφο της στην Κοιλιά των Βασιλισσών στις Δυτικές Θήβες (Ramses II: Magnificence on the Nile, Time-Life Books B.V. 1993, σελ. 109).

**Μετά από 66 χρόνια
και 2 μήνες στον
αιγυπτιακό θρόνο ο
Ραμσής πέθανε, σε
ηλικία περίπου 90
χρόνων.**